

Keli momentai autoportretui – kas užkliuvo ir išliko

Pagal Lietuvos mokslų akademijos tradiciją minimi sukaktuvininkai. Tarp jų šiomet atėjau ir aš, jau septynis dešimtmečius vaikstantis po saule. Ką padariau ir pragyvenau, kas užsiliko atminty? Kas džiugina ar neramina žvelgiant į šiandienos mokslą ir augalų selekcijos ateitį?

Esu pereinamosios kartos atstovas, gimiau ir savo darbo kelią pradėjau dar sovietinėje santvarkoje. Nepriklausomybės pradžioje mes buvome ketvirtą dešimtį einanti, ambicinga karta, jau gerai išmananti savo profesiją, turinti energijos ir noro priimti naujus iššūkius. Atsivėrė sienos į išsvajotuosius Vakarus ir jie mus kvietė, tiesa ne tiek daug, kaip mes norėjome, bet, pagal mano skaičiavimus, ir nemažai. Vakariečiams buvo įdomu pažiūrėti į Rytų žmones: kas jie ir ką sugeba, net kaip atrodo, nes matė tik „sovietico turistą“. Pradžioje šiek tiek kliudė mano mokyklinė vokiečių, ne anglų kalba, bet labai padėjo kartu vykę angliškai kalbantys kolegos. Vėliau išmokau anglų kalbos, ne tiek gerai, kiek norėčiau, bet profesinei veiklai užtektinai.

Bendraudamas profesiniais klausimais su užsieniečiais, pamačiau, kad numetus tą jų blizgantį savęs pristatymo rūbą, „nuogos“ profesijos prasme ne tiek daug nuo jų ir buvome atsilikę. Kalbu kaip augalų, tiksliau žieminių kviečių, selekcininkas – naujų veislių kūrėjas. Mums labiausiai trūko naujų genetinių išteklių, nes selekcija – didelis kosmopolitas, mažoje genetinių išteklių aplinkoje ji tiesiog dūsta. Suprantu, kodėl neturėjome naujausių augalų veislių. Jau sovietiniais laikais galiojusios įvairios pasaulinės konvencijos leido dalytis genetinėmis ištekliais su kitomis šalimis ir juos gauti. Bet sąjunginio augalininkystės instituto moksliniai biurokratai susigalvojo sau darbo – kelerių metų karantininius tyrimus, kurių „dėka“ Sovietų sąjungos selekcininkai, tarp kurių buvome ir mes, gaudavo jau morališkai pasenusias veisles. Tą sakiau ir jiems, jau vėliau iš laisvos Lietuvos lankydamas tą garsųjį institutą.

Išvykos į Vakarų Europos valstybes padidino mūsų optimizmą, įsitikinome, kad jų augalų veislių kūrėjai nėra tokie galiūnai, kaip mes įsivaizdavome, kad atsinaujinę galime su jais konkuruoti. Tą suprato ir jie. Po artimesnių pažinčių naujieji draugai prasitarė gavantys užuominų – daugiau dėmesio skirti tolesniems žemynams. Amerikiečiai tada mums buvo atviresni. Greičiausiai todėl, kad mes jiems buvome „tolimuoju žemynu“.

Už nueitą profesinį kelią norėčiau padėkoti savo mokytojams. Jų sutikau visur. Besimokydamas Cirkliškio žemės ūkio technikume, toks buvo Švenčionių krašte, mano gimtinėje, sutikau labai šviesų žmogų ir puikų dėstytoją Bronių Lazaraitį. Su juo ryšius palaikau

VR

KELI MOMENTAI
AUTOPORTRETUI –
KAS UŽKLIUVO
IR IŠLIKO

ir dabar. Mums, būsimiems jaunesniesiems agronomams, geru pavyzdžiu buvo jo gyvenimiškoji pozicija – išlikti šviesuliu, kad ir kas benutiktų, kad ir kur likimas nublokštų. Jo pamokos labai pravertė netikėtai tapus Žeimenos tarybinio ūkio skyriaus valdytoju. Tada turėjau tik 17 metų ir buvau jauniausias valdytojas visoje Lietuvoje. Neįsivaizduotina dabar.

Nežiūrint pilkos kasdienybės net sovietų kariuomenėje buvo įdomesnių žmonių. Įsiminė pusiau humoristinis, pusiau filosofinis kuopos vado instruktažas sėdant prie tanko vairalazdžių – „geriau gyvas bailys, negu miręs didvyris“. Mums, vakarykščiems paaugliams, šis pamokymas gal kartais ir gyvybę gelbėjo – 600 arklio jėgų „po tavo pedalu“ labai gundantis iššūkis. Šį posakį kai kada ir pats juokais pasakydavau, kai sergantis kolega dar į darbą atsvyruodavo. Ne karantino metu, aišku. Mokytojų turėjau daug, dauguma jų net nežino, kad tokiais man buvo. Į juos stengiausi ir tebesistengiu būti panašus, lygiuotis darbais. Ypač man pasisekė, kad mano aspirantūros (dabar doktorantūros) vadovas buvo profesorius Leonas Kadžiulis – labai didelės kompetencijos, intelekto ir takto žmogus. Tą supratau vėliau, kai pats pradėjau vadovauti moksliniams projektams, analizuoti ir lyginti dabartinę mokslo situaciją. Iki pat antrojo Nepriklausomybės dešimtmečio buvo kita mokslo konjunktūra, dirbome galutiniams rezultatams, neblaškė dabar kone sakramentiniais laikomi projektai. Šiandien net neapasakysiu, kas dabar moksliniuose projektuose viršesnis: formalumai, procesas ar rezultatas. Sakysite po lygiai – sutiksiu. Bet tada ir dalykinė kompetencija, buvusi tokia svarbi daugelį metų, tik į kažkurią dalį nugrimzta. O ką tada ji auklėja? Ne vien moksle.

Koks laimingiausias mano profesinės veiklos periodas? Be abejo – pirmasis atkurto nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. Mums reikėjo formuoti naujai sistemai pritaikytą mokslą, įvesti naujas, ES reikalavimams pritaikytas, veislių kūrimo metodikas, parengti ES pritaikytą sėklininkystės sistemą, padėti pritaikyti savo srities norminius aktus. Šalies tarnybų specialistai užsienio kalbų nemokėjo nė tiek, kiek mes, o ir į užsienius jų nekviėtė. Inicijavau ir rengiau Augalų veislių apsaugos ir sėklininkystės įstatymus, gavome užsakymus paruošti daug naujų, pritaikytų ES, teisės aktų. Buvome visiems reikalingi. Dabar ministerijų ir tarnybų žmonės dažniau už mus vyksta į užsienius, turi ryšių, daug žino, bet dabar jau nebe pirmasis, o trečiasis atkurto nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. Sakysite, kam tas mokslas painiojosi į ūkinius reikalus. Atsakysiu – tai buvo ne šiaip ūkiniai, bet valstybės kūrimo reikalai, ir priminsiu, kad tarpukario Lietuvoje sėklininkystės kontrolės sistemas kūrė prof. Juozas Tonkūnas, būsimas Žemės ūkio akademijos rektorius ir Švietimo ministeris. Kad augtų šalies ekonomika.

Koks buvo didžiausias gyvenimo iššūkis? Iššūkių buvo daug, bet didžiausiais galbūt – keturios išvykos į Afganistaną 2011–2013 m. Kad gražiau skambėtų, mes jas vadinome misijomis. Užsienio reikalų ir Žemės ūkio ministerijų duota užduotis buvo labai abstrakti – pagal savo sprendimą padėti Goro provincijos žemdirbiams, kur buvo įsikūrusi Lietuvos karių grupė. Nuvykus su konsultantų grupe į Čagčaraną, pamačiau, kad reikėtų ištirti dirvožemius – jų niekas ten iki tol nebuvo tyrinėjęs, ir surengti mokymus žemdirbiams apie jiems naujas, bet praktiškai ten pritaikomas technologijas. Vietiniai vadovai tam pritarė. Jų ir mūsų diplomatų rūpesčiu į karių buveinę, vadinamą fortu, karinę teritoriją, apjuostą 2 m pločio ir 2,5 m aukščio smulkių akmenų, įvyniotų į plieninį tinklą, siena, mokymams buvo renkamos ūkininkų grupės. Vietiniai ūkininkai ir specialistai buvo smalsūs, beveik tie patys rinkosi visus trejus metus. Beje, dar savo klausytojams kariniu lėktuvu nugabenau du dalgius, nes mačiau, kaip jie atsitūpę pjautuvais pjauna žolynus. Parodžiau ir Lietuvoje nufilmuotą mokomąjį filmą, kaip dalgiais darbuojasi lietuviai. Jeigu jais naudojasi pagal paskirtį, manau, kad pavyzdys turi būti užkrečiantis, kaip kadaise Sibire, kur dalgius dar ir dabar „litovkomis“ vadina.

VR

KELI MOMENTAI
AUTOPORTRETUI –
KAS UŽKLIUVO
IR IŠLIKO

Dirvožemių mėginius laukuose ėmėme lydimi dviejų šarvuočių ir karių apsaugos, dirbome su šalmais ir šarvuotomis liemenėmis, pagal karių taisykles. Tyrėme mėginius Lietuvoje. Vietiniai žmonės ir misijas atliekantys kariai mus priėmė draugiškai, kitaip kitąkart nebūčiau važiuavęs. Baisoka ir labai įdomu buvo tik pirmąjį kartą. Iš įtemptesnių momentų buvo, kai dėl Kabulo oro uosto apšaudymo vieną dieną negalėjome kilti skrydžiui į Čagčaraną, ir paskutinę naktį, dar būnat forte, kai kariai pradėjo kelti į dangų šviečiamuosius įtaisus, pakabintus po parašiutėliais. Kalnai kokiam pusvalandžiui nušvito balkšva šviesa, žvelgėme į juos, panikos nebuvo, bet ir juokų niekas nelaidė.

Kuo dabar pasidžiaugiau, tai greita mokslo ataka prieš „Korona“ virusus ir jo rezultatais – inovatyviais žmonijos gynimo produktais. Čia visi mokslui nulenks galvas. Ir ne dėl parašytų gerų straipsnių, bet inovatyvių konkrečių produktų. Mano mokslinė misija daug kuklesnė, kurti inovatyvius produktus – žieminių kviečių veisles, – tęsti beveik prieš 100 metų Dotnuvoje pradėtus darbus. Augalų veislės, kaip mokslo kuriamas produktas, aukštai vertinamas daugybę metų, nes veislių reikia vis naujų, kad augalo genotipas pažangėtų ekonomine prasme. Pastarajame dešimtmetyje selekcininkų formalus darbo vertinimas tapo ne veislės, o moksliniai straipsniai. Veislės taip pat vertinamos, bet jau po straipsnių. Ši sistema labai palengvina mokslo vertintojų darbą. Surašei visus į vieną lentelę, pažiūrėjai žurnalų reitingus, citavimus – ir reikalas išspręstas. Bet kaip tas atsiliepia valstybės ekonomikai, mokslinei moralei? Veislė sukuriama per 10 metų, tam reikia sukurti ir įvertinti (dabar – fenotipuoti) apie 200 tūkst. naujų linijų, veislė pretendente turi išlaikyti du konkursinius valstybinius registracinius egzaminus Lietuvoje ir užsienyje. Ir tai vertinama tik kaip priedas prie tavo darbo, kai eini į atestaciją!

Kai kas pasakys, kad Vakarų valstybėse veisles kuria privačios įstaigos. Atsakysiu – pirmiausia, ne visur, JAV kviečių veisles kuria universitetai, teko ten būti. Vakarų Europoje tą daro ir valstybinių, ir privačių, bet daugiašakių verslo gigantų, tokių kaip *Syngenta*, *Limagrain*, *RAGT*, *Lantmanen* ir kiti, gerai finansuojami mokslo padaliniai. Jų selekcininkai dažniausia turi daktaro laipsnius, dalyvauja mokslinėse konferencijose, pranešimų paprastai neskaito, bet smalsiai klausinėja, o apie savo darbus nepasakoja. Kasmet susiduriu su jų veislių konkurencija atliekant mūsų šalies veislių registracinius tyrimus, – ne visada, bet nugalime ir juos.

Ko linkėčiau mokslo ateičiai. Kad mokslininkų korpusas vienyty kuo daugiau talentingų žmonių. Dabartis labiau palanki apsuksiams, sugebantiems gerai išnaudoti situaciją, o kai kada ir įtikti ar įsiteikti. Talentingieji dažnai „dygliuoti“, sunkiau valdomi, ne visada pajaučia, iš kur vėjai ir kada reikia nukelti kepurę. Bet jie vertingų originalių idėjų generatoriai, nors šiaip idėjų, aišku, turi visi žmonės. Tai turėtų pastebėti ir globoti didieji viršininkai, nebepančiojami lokalinės konkurencijos, nes toliaregišku vadų pasitaiko nedaug. Įstrigo Estijos augalininkystės instituto direktoriaus dr. Hanso Kiutso Dotnuvoje pasakyti žodžiai: „Mano jaunoji karta protingesnė už mane, bet aš juos myliu. Jie man ne konkurentai, nes aš turiu gyvenimo patirtį, įgytą per daug metų.“ Pridėsiu, kaip jį pažinojęs – jis pats buvo daugiau kūrybinio, o ne tik administracinio darbo talentas.

Mes dažnai skaitome ir girdime – „tą turi pasakyti mokslas“. Tai atgarsis iš senesniųjų laikų, bet jis gyvenime aktualus ir šiandieną, gal šiek tiek palankus ir mums. Mokslas, bent jau dalies žmonių vizijoje, yra kaip tiesos, plačiąja, jungtine prasme, atstovas. Kaip kažkada sakydavo to meto garsus Žemdirbystės instituto direktorius dr. Antanas Būdvytis: „Ir šimtas kurmių neparuoš dirvos aguonų sėjai“, turėdamas omeny siaurus mokslinius darbus. Bet tik jie šiandien daugiausia ir generuoja mokslinius straipsnius, reikalaujančius detalių ir gylio.

VR

KELI MOMENTAI
AUTOPORTRETUI –
KAS UŽKLIUVO
IR IŠLIKO

Manau, kad greta jų į mokslo misiją reiktų pažvelgti platesne prasme – ką mokslas duoda valstybės raidai dabar ir ateityje, neapsirėminant vien moksliniais žurnalais.

Ką pasakyčiau apie savo darbus? Daugiausia nuveikiau augalų selekcijoje, nors mano mokslinių tyrimų pradžia buvo žolininkystės technologijos. Apgynęs disertaciją, į augalų selekciją atėjau turėdamas pradinį metodologinį ir patirties įdirbį. Po kelerių metų apie augalų selekciją žinojau daugiau už senbuvius, bet apie tai sakau tik dabar. Įsižeistų. Kartu su kolegomis sukūriau 25 žieminių kviečių ir rugių veisles, kurias augina lietuviai, latviai ir estai. Su estais jau 20 metų vykdomė bendrą selekcinę programą, turime bendrų veislių. Parašiau 140 įvairaus lygmens mokslinių, 75 profesinius-gamybinius straipsnius, paruošiau 19 teisės aktų ir studijų. Dešimt metų augalų selekciją dėščiau magistrantams Žemės ūkio akademijoje. Nepasirungsiu su teoretikais dėl vietos pagal straipsnius aukščiausio reitingo žurnalų grupėje, kurie dabar mūsų vertinime tapo tokie svarbūs. Bet mano sukurtas veisles žino beveik visi Lietuvos, Estijos ir Latvijos žemdirbiai. Viename dideliame žemdirbių renginyje ūkininkas, atsistojęs greta manęs, pradėjo charakterizuoti lietuviškas kviečių veisles, ir ne tik gerai. Auditorija pradėjo juoktis ir rodyti į mane. Paplojau šiek tiek pasimetusiam kalbėtojų per petį. Smagu, kai žmonės žino ir vertina tavo darbus, nors ne visada tave pažįsta iš veido. Bet tokia ne vien mano – visų mūsų mokslininkų „cecho“ lemtis.

Akad. Vytautas Ruzgas
2020-12-18

VR

KELI MOMENTAI
AUTOPORTRETUI –
KAS UŽKLIUVO
IR IŠLIKO